

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 13 • Sayı/No: 63 • Aralık/December 2022
ISSN: 1309-601X

GÜNDELİK HAYATIN İÇİNDE DEĞERLER VE DEĞERLERİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

Values in Everyday Life and Social Dimensions of Values

Murat ŞAHİN

Doç. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Samsun.
murat.sahin@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9025-1860

Gönderim tarihi: 02.12.2022
Kabul tarihi: 16.12.2022

Kaynak göstermek için:

Şahin, M., (2022). Gündelik Hayatın İçinde Değerler Ve Değerlerin Toplumsal Boyutları.
Düşünce Dünyasında Türkiz, 13(3): 51-81.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

GÜNDELİK HAYATIN İÇİNDE DEĞERLER VE DEĞERLERİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

Values in Everyday Life and Social Dimensions of Values

Murat ŞAHİN

Doç. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Samsun.
murat.sahin@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9025-1860

Özet

Bu araştırmanın amacı sosyolojik olarak değerleri ve değerlerin gündelik hayattaki önemini incelemektir. Araştırma kapsamında alanyazın taraması yapılmış olup, gündelik hayatta, sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojik olarak değer kavramı üzerinde durulmuş ve olgunun kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Tarihsel, mekânsal ve sosyal ilişkiler boyutlarının bileşkesiyle sosyolojik anlamda değerler oluşmaktadır. Birey doğduğu andan itibaren hazır olarak bulduğu değerleri sosyalleşme sürecinde öğrenmekte ve değerler sayesinde toplumun uyumlu bir üyesi haline gelmektedir. Oluşan bu değerler, toplum içerisinde bireylerin sergilediği eylemlere ilişkin ölçü ve standartlar meydana getirmektedir. Bu standartlar kültürel olarak farklılık göstermekle birlikte, birer ölçüt olarak bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarına yön vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Gündelik Hayat, Sembolik Etkileşimcilik, Schwartz Değerler Kuramı

Abstract

The aim of this research is to examine sociological values and the importance of values in daily life. Within the scope of the research, a literature review was made and the concept of value in daily life, social sciences and especially sociologically was emphasized and the conceptual and theoretical framework of the concept was tried to be drawn. With the combination of historical, spatial and social relations dimensions, sociological values are formed. The individual learns the values that he finds ready from the moment he is born in the process of socialization and becomes a harmonious member of the society thanks to the values. These values create measures and standards for the actions of individuals in society. Although these standards differ culturally, they direct the feelings, thoughts and behaviors of individuals as criteria.

Keywords: *Values, Everyday Life, Symbolic Interactionism, Schwartz Theory of Values*

Giriş

Gündelik hayatın içerisinde sıklıkla kullandığımız değer kavramı, günümüz sosyal bilimlerin en popüler konuları arasında yer almaktadır. Başta pedagoji olmak üzere felsefi, teolojik, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik olarak değer üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Bütün bu çalışmalarda değer kavramı yapısı itibarıyla hem soyut hem de birçok kavram ile iç içe geçmesinden dolayı oldukça karmaşık bir boyuta sahiptir.

İnsanoğlu, doğduğu andan itibaren kendisini değerler dünyasının içerisinde bulmaktadır. Diğer bir ifadeyle kişi doğduğunda değerleri hazır olarak bulmaktadır. Sosyalleşme süreciyle birlikte, değerler öğrenilir. Başta toplumların kültür hayatı dil başta olmak üzere yeni nesillere aktarılır. Dil ile birlikte toplumun sembolik anlamlar yüklediği her türlü inanç, tutum, düşünce ve davranışlar bireye kazandırılır. Değerler sayesinde birey, içinde yaşadığı toplumun uyumlu bir üyesi haline gelmekte; sosyal ilişkilerde ve toplumsal hayatın içerisinde bir düzen oluşmaktadır. Tersine bir yaklaşımla değer konusu irdelendiğinde, toplumdaki çatışmaların ve

kaotik düzenin de sebebi değerlerdeki farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

İnsan, gereksinimleri olan bir varlıktır. Toplum, bireyin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla oluşmuş büyük bir yapıdır. İnsanoğlu, gereksinimlerini nasıl ve ne ölçüde karşılayabileceği kültürel olarak belirlenmektedir. Toplum, kültürel olarak bireyin eylemlerine yön vermektedir. Dolayısıyla toplumu kültür; bireyi de değerler üzerinden sosyolojik olarak inceleyebiliriz. İnsanın gereksinimlerini karşılama noktasında eyleme sevk eden motivasyonun kaynağı olarak görülen değerler, toplumların ahlâk ve inançlarından beslenmektedir.

“Birey ve toplum hayatında sosyal ilişkilerin oluşmasında ve madde ile insan arasındaki bağın kurulmasında böylesi önemli bir konumu bulunan değerler ve değerlerin kaynağı nelerdir?”, “Toplum hayatında değerlerin işlevi nedir?” gibi sorulara verilen cevaplar değerlerin birey ve toplum hayatındaki rolünü vurgulamaktadır. Ancak sosyal bilimlerde üzerinde uzlaşmış bir yaklaşım bulunmamaktadır. Türkiye’deki ve dünyadaki alanyazın incelendiğinde değerler olgusu sosyal bilimlerde çok farklı açılardan ele alınmaktadır. Değerler ile ilgili yapılmış çalışmalara genel olarak bakıldığında değerlerin sınıflandırılmasına odaklanıldığı görülmektedir. Eduard Spranger (1928) ile başlayan değerlere ilişkin sınıflandırmalar, Allport, Vernon ve Lindzey tarafından 1931 yılında bir Değer Ölçeğine dönüştürülmüştür. Buna göre değerler bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal ve dini değerler olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. Aynı bakış açısı ile Türkiye koşullarında uyarlanan çalışmasında Erol Güngör (1978) bu sınıflandırmaya ahlâkî değerleri de ekleyerek yedi grupta ele almıştır. Sonrasında Morris (1956), Rokeach (1973), Lenski ve Lenski (1974), Nelson (1974), Kahle (1983) ve Schwartz (1992)’de yapılan sınıflandırmalarda insanların bireysel değerlerine, kişiliğin baskın ve belirgin özelliklerine göre değer sınıflandırmaları yapıldığı görülmektedir. Özellikle Milton Rokeach (1973) ve Shalom H. Schwartz (1992)’nin çalışmaları günümüzde değerlerin kültürel boyutlarını dikkate almasından dolayı değer

çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de değer ile ilgili çalışmalar incelendiğinde özellikle Hilmi Ziya Ülken (1965; 1966)’nin değerlerin felsefi boyutlarına odaklanmış ile Erol Güngör (1978) ise akademik bir araştırma çerçevesinde değer olgusunu incelemiştir. Günümüzde yapılan çalışmalarda genel olarak uyarılma ve uyarlanmış çalışmaların belli değişkenler etrafında değerler olgusunu ele almaktadır (Şahin, 2022). Alanyazında kavramsal değerlerin birey ve toplum hayatındaki rolü üzerinde durulmakta ve yapılan çalışmalarda değerleri kendi içerisinde sınıflandırma eğilimi dikkat çekmektedir.

Bu çalışma gündelik hayatın içerisinde değerlerin yeri ve önemi ile alanyazında yer alan değerlerin kavramsal çerçevesi nedir? Kuramsal çalışmalarda değerler olgusu nasıl ele alınmaktadır? sorularına sosyolojik cevaplar bulmak amacıyla yapılmıştır. Bunu yaparken, değerlerin sosyal bilimler içerisindeki konumu da çalışmanın sosyolojik boyutlarını ayırabilmek amacıyla karşılaştırma yapılarak sunulmuştur.

1. Değerlerin Kavramsal Çerçevesi

Değer kavramı, ister gündelik hayatın, ister sosyal bilimlerin farklı disiplinleri içerisinde ele alınsın belli bir kültür içerisinde bulunan toplumun beklentilerine, sosyal ilişkilere ve bireyin eylemlerine yönelik bir takım standartlar sunmaktadır. Bu standartlar toplum hayatının işleyişinde bir düzen meydana getirmektedir. Bu düzen toplum hayatında bir kere sağlandıktan sonra, nesiller boyunca devam etmektedir. Ancak sosyal değişim süreçleri birey ve toplumların ihtiyaçlarını değiştirdiği gibi değerler ve değer eylemlerinin yönünü de değiştirebilmektedir. Toplumsal normlar, ahlâk kuralları ve yasalar, bireyin eylemlerini sınırlandırmakta ve nasıl olması gerektiği noktasında yönlendirmektedir. Değer bağlamında kişiden beklenen ise toplumun beklentilerine yönelik zoraki olmayan, içselleştirilmiş eylemler geliştirmektir. Buradaki geliştirmek kavramı, değer olgusunun kendi içerisindeki boyutu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bir değer eyleminin kabullenilmesi, benimsenme-

si ve uygulanabilmesi toplumun bireyden beklentilerine göre değişebilmektedir.

Değer kavramının sözlük anlamları incelendiğinde İngilizce’de “value” ve Fransızca’da “valure” olarak kullanılan değer, hem para veya başka mallarla değiştirilebilecek bir şeyin karşılığı olarak ele alınmakta hem de bir malın yararlı, önemli ve kıymetli olduğunu göstermek için kullanılmaktadır (Bkz. Oxford Learners Dictionaries, 2021). Arapça sözlüklerde değer kavramının karşılığı olarak “kıymet” kavramı kullanılmaktadır. Türk etimolojilerini anlatan sözlüklerde 13. yüzyıl öncesinde bile kullanılan değer kavramı, “teg” kökünden gelmekte ve türetilmektedir (Clauson, 1972: 476). Günümüzün güncel Türk Dil Kurumu’nun sözlüklerinde değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak ifade edilmektedir. Bir diğer tanımlamada ise bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak tarif edilmektedir (TDK, 2015: 483). Değer kavramı ilk defa 1918 yılında Florian Wiltold Znaniecki tarafından “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamına gelen Latince “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 2007: 89). Bütün bu ve diğer sözlükler incelendiğinde değer, insanların önem verdiği, kıymet atfettiği durumlarla ilişkilendirilmektedir.

1.1. Gündelik Hayatta Değerler

Gündelik hayatta çoğu zaman farkında olmadan değer kavramını kullanırız veya sıklıkla değer ve değerle ilişkili kavramlarla karşılaşırız. Belki de en çok alışverişte, kişilerarası ilişkilerimizde ve matematiksel işlemlerde değer kavramını kullanırız. Biri yerel (kültürel) ölçekte, diğeri ise evrensel boyutta kullanılmaktadır. Kültürel yapı, normların ve ilişkilerin oluşturduğu bir toplumsal yapıdır. Davranışlar, değerlerin ışığında oluşturulmuş olan normlara dayanmaktadırlar. Normlara dayalı karşılıklı etkileşim ise bir toplumsal ilişkidir. Normların, davranışların ve ilişkilerin belli şekillerde oluşmasını sağlayan temel prensiplere değerler adı verilmektedir. Kültürel yapı deyimiyle işaret edilen sosyolojik anlam; normlar,

değerler ve yaşam biçimidir. Evrensel değerler ise tüm insanlığın tarih içinde ürettiği ortak işlevsel, aydınlatıcı ve yönlendirici genel ilkelerdir. Evrensel değerler birer sosyal yasa gibi işlemektedirler. Hem bireysel hem de toplumsal yaşamda ihlal edildikleri zaman çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Birkök, 2019: 498). Buna göre değer kavramının kültürel boyutu olduğu kadar, insanlığın ortak ürünü olarak ele alabileceğimiz evrensel boyutu da bulunmaktadır.

Her toplum içerisinde alışveriş, belli bir kültüre dayanmaktadır. Alışveriş kültürü içerisinde satılan her ürünün para karşılığında bir değeri muhakkak vardır. Ancak toplumsal hayattaki karşılığı açısından değer kavramını ele alacak olursak, bir malın para karşılığı olarak değerinin olması yeterli değildir. Gündelik hayatta en çok hissedilen ise değer, kıyas veya ölçü olarak görülmesidir. Değeri, ölçü olarak gören bakış açısı sosyolojik olarak yeterli değildir. O zaman bir ürünü sosyolojik olarak değer atfedebilmemiz için mesele toplumsal boyutlarının olmasını gerekli kılmaktadır. Alışveriş örneği üzerinden devam edecek olursak, örneğin yerel bir bölgedeki fırından alınan ekmeğin fiyatı ile bir başka market veya fırından alınan ekmeğin fiyatı aynıdır. Türkiye genelinde akaryakıt fiyatları sık değişmekle beraber, ülke genelinde standart bir fiyat tarifesi bulunmaktadır. Taksiiye bindiğimizde taksimetre herkes için aynı açılmakta ve gidilen her bir kilometre başına düşen ücretlendirme bellidir. Havaalanları gibi özel yerlerde fiyatlandırmalar, gündelik hayat standartlarından farklı ve yüksektir. Ya da şehrin bazı bölgelerindeki ucuzluk gündelik hayat akışının içerisinde herkesin dikkate aldığı bir husus değildir. O zaman bir malın değer olarak gösterimi, toplumun genelinde nasıl algılanmış ve kabul görmüş ise o değer olarak kabul edilmektedir. Değere ilişkin olarak toplum hayatında meydana gelen bir takım standartlar oluşmuştur. Bu değer sayesinde başta alışveriş kültürü olmak üzere birçok hususta standartlar oluşmuştur. Oluşan bu standartlar ile birlikte toplumsal hayatta bir düzen ve uyum meydana gelmektedir. Demek ki, değer sadece bir ölçü olarak görülmez; aynı zamanda toplumsal hayatın

içerisinde bir takım standartlar meydana getirmektedir. Toplumsal açıdan önemi haiz olan ise oluşsan bu standartlardır.

Matematik, insanlığın ortak ürünü olarak kabul edilmektedir. Matematiksel bir işlem her yerde standarttır yani dünyanın her yerinde aynıdır. Beş sayısı her yerde beştir. Bir sorunun birden fazla yolu olabilir, lakin sonuç bölgeden bölgeye, toplumdaki topluma farklılık göstermez. Dolayısıyla matematiksel bir işlem, değer anlamında, insanlığın ortak standartlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Kendimize çok yakın gördüğümüz birinin tutum ve davranışlarına ilişkin beklentilerimiz çoğu zaman vardır. Kendisine yakıştıramadığınız bir davranış ile karşılaştığınız yakın bir arkadaşınıza, senden bunu beklemezdim, diyebilirsiniz. Demek ki, yakın çevremizdeki insanların eylemlerine ilişkin ölçülerimiz ve beklentilerimiz bulunmaktadır. Bu ölçü ve beklentiler, sosyal ilişkilerdeki değerlerin birer göstergesidir. Kişinin, çevresindeki insanlara ilişkin oluşturduğu standartlar bulunmaktadır ve buna göre karşısındaki değerlendirmekte ve konumlandırmaktadır.

Gündelik hayatta değerler, insanların ilişkilerinde kullandığı ölçü ve standartların karşılığı olarak kullanılmaktadır. Örneklerde verilmeye çalışıldığı gibi alışverişte, kişilerarası ilişkilerde ve matematiksel işlemlerde bir takım ölçü ve standartlar oluşturulmuşsa; buradakilere benzer bakış açısıyla sosyal ilişkilerimizde kullandığımız ölçü ve standartlar yok mudur? Örneğin, belli bir kültürde evinize gelen misafirleri nasıl ağırlarsınız? Makama çıktığınızdaki tutum ve davranışlarınızla, arkadaşlarınız ile olan ilişkilerinizdeki tutum ve davranışlarınız arasında farklılık var mıdır? Var ise ne tür farklılıklar vardır ve bu farklılıklara uymak zorunda mıyız? Öğrenci olarak gittiğiniz başka bir şehirde, en çok hangi yemekleri özlersiniz? Kalabalık bir otobüste, ayakta duran yaşlı bir amcaya yerini vermeyen genci nasıl değerlendirirsiniz? Evde baba ve anne ile olan ilişkilerimiz; çocukların ebeveynleri ve kardeşleri ile olan ilişkilerinde, başta dede ve nineler olmak üzere yakın akrabalar ile olan ilişkilerde, komşuluk ilişkilerinde, tanımadığınız bir kişi ile karşılaştığınızda gösterdiğiniz tepkilerde belli ölçü ve standartlarımız yok

mudur? Bütün bu sorulara verdiğimiz cevaplar, aslında toplum hayatında değerın görece öneminin yanında sergilenen tutum ve davranışlarda belli bir ölçü ve standartlar bulunduğunu göstermektedir.

Tersi bir durum olmuş olsaydı ne olurdu? Örneğin, gündelik hayatta alışveriş kültüründe bir ölçü ve standart olmasaydı ne ile karşılaşırđık? Bir fırından aldığımız ekmeğin fiyatı her gün değışseydi ya da akaryakıt fiyatları istasyondan istasyona farklılık gösterseydi nasıl bir düzen içerisinde kendimizi bulurduk? Şüphesiz ki, bu tür sorulara verilecek en kestirme cevap, toplumsa bir kaotik ortam meydana gelirdi. Ölçüler anlamını yitirmiş ve standartlar ortadan kalmış ise sosyolojik olarak çatışma ve kaos kaçınılmaz hale gelecektir. Toplumlar, düzen ve uyum içerisinde varlığını sürdürme eğilimindedir. Standartlar yani düzen ve uyum, gündelik hayatta değerleri meydana getirmektedir. Bütün ülkeler, toplumsal ve evrensel bu standartları sağlayabilmek için bireylerini eğitmenin yollarını aramaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, değerler eğitim yoluyla bireylere öğretilir. Başta ebeveynler ve okullar olmak üzere, toplumsal bütün kurumlar yardımıyla toplumun benimsediği, kabul ettiği ölçü ve standartlar formal veya informal şekilde bireye öğretilir.

Değerler ile ilgili yapılan araştırmalarda betimleyici yaklaşımlar tercih edilmektedir. Buna göre birey ve toplum için yararlı, istenilen ve beğenilen her şeyin bir değere sahip olduğu belirtilmektedir (Fichter, 2019: 166). Bu tür yaklaşımlar kendi içerisinde bazı karışıklar barındırmaktadır. Örneğin, aile başlı başına bir değer midir? Yoksa sosyalleşme sürecinde ailenin yönlendirmesiyle birlikte ortaya çıkan eylemler, beklentiler, arzular mı değerleri oluşturmaktadır? Bir başka örnek olarak baba, anne, çocuk birer değer midir? Veya bir sosyal organizasyon olarak devlet, değer midir? Genel olarak değerler, belli bir kültür ortamında insanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla değerleri üreten insanın, bizatihi kendisi de birer değer olarak kabul edilmektedir. Ancak ailenin, anne ve babanın, devletin, çocuğun, kardeşin, akrabasının, sosyal grubun ürettiği sembol ve anlamlar ile bunlara ilişkin eylem ve

beklentiler değerler üzerinden varlıklarını sürdürmektedir. Bütün bunlara göre değerler olmasa idi, ailenin, anne ve babanın, devletin vs. bir anlamı olmayacaktı. Her birini anlamlı kılan ve bütün bunlara karşı insanın nasıl bir eylem içerisinde olması gerektiğine ilişkin ölçü ve standartlar, değerler üzerinden sağlanmaktadır (Şahin, 2022: 28-29). Diğer bir ifadeyle, insanoğlu tamamen değerlerden örülmüş bir ortamda varlığını sürdürmektedir. Değerler, toplum hayatında ya uyum ya da çatışmaların ya düzen ya da kaosun kaynağıdır. Uyum ve düzen varsa, değerler benimsenmiştir; çatışma ve kaos varsa değerler ya oluşmamıştır ya da ölçü ve standartlar kişiden kişiye, kurumdan kuruma farklılaşmıştır.

1.2. Sosyal Bilimlerde Değerler

Değer ve değerler konusu günümüz sosyal bilim araştırmalarının temel sorun alanları arasında görülmektedir. Sosyal bilimlerde özellikle felsefe, teoloji, etnoloji, antropoloji, psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyoloji alanlarında değerler konusu farklı açılardan ele alınmaktadır (Şahin, 2022: 30). Sosyal bilimciler, insan davranışlarını açıklamada değerlerin önemini vurgulamaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60). Burada odaklanılan husus insan davranışlarıdır. Ancak değerler, sadece insan davranışlarının bir yansıması değildir. Duygu ve düşünceler, tutumlar da değerlerin birer göstergesi olarak kabul edilmektedir. Özellikle son dönemlerde sosyal psikolojik olarak yapılan araştırmalarda değerlerin salt davranış olarak değil; duygu, düşünce ve davranış boyutlarını da dikkate almaktadırlar.

Değer nedir? sorusu M.Ö. 4. yüzyıldan beri cevabı aranan sorular arasındadır. Günümüzde felsefenin alt dallarından aksiyolojinin çalışma alanı içerisinde ele alınan değerler konusu, insan eylemlerinin sonucu üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. İnsandan beklenen veya beklenmeyen bağlamında, eylemin ahlâkî olup olmadığına göre değerler sorgulanmaktadır. Değerler felsefesi olarak da tanımlanan aksiyoloji, değer ve değer problemlerini ontolojik ve epistemolojik olarak incelemektedir (Bircan, 2015: 11). Buna göre aksiyoloji davranışın etik ve estetik oluşu üzerinden incelemelerde bulunmakta ve bir davranışın iyi, doğru ve güzel

oluşuna odaklanmaktadır (Arat, 1996). Bir eylemin iyi, doğru ve güzel oluşunun evrensel ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Ahlâk olgusu içerisinde ele alınan, değer eylemleri kültürel bir ortamda öğrenilmekte ve benimsenmektedir. Dolayısıyla değerler, kolektif yaşantı içerisinde kazanılmaktadır. Teolojik olarak ele alındığında ise mesele evrensel yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Ahlâkî olan insan eylemlerinde dinin kaidelerini ölçü olarak kullanılmasıdır. Bu durum kişinin hem kendisinin hem de içinde yer aldığı toplumun ve insanlığın her birinin kurtuluşunun da reçetesidir. Değerler felsefesinde değerlerin kültürel olarak değişebilir olmasına karşın, teolojik yaklaşımlarda değerler mutlak olarak ele alınmakta ve insanların buna neden uyması gerektiğine odaklanmaktadır. İnanç çerçevesinde ele alınan bu yaklaşım değerleri aynı zamanda psikolojinin de temel konusu haline getirmektedir. İster felsefi, ister teolojik olsun değerler, insan eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Psikoloji ise değer eylemini inanç çerçevesinde ele almaktadır (Güngör, 2018). Bir davranışın nedeni inançtan dolayı olabilir ve kişi bu davranışın ortaya koyduğu sonucu önemsemez (Weber, 2002: 11). Değerler insanın zihin dünyasında oluşmakta ve eylemleri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak sosyal psikolojik açıdan meseleyi ele alındığında, olay ve olgular karşısındaki insanın ortaya koyduğu tepkiler öznel ve genel davranışlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Her iki durumda da bireyin üzerinde sosyal bir baskı söz konusudur (Şahin, 2022: 35). Ortamsal etmenler, kişinin sergilemesi beklenen davranışların yönünü değiştirebilir. Ancak belli bir kültürel ortam içerisinde hangi koşul altında olursa olsun, insanların belli eylemlerde bulunması beklenmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın, gündelik hayatında toplumsal veya grup değerleri sosyal etki ve uyuma olgusu içerisinde değerlendirilmektedir. Gündelik hayatın içerisinde insanların hem birbirlerinden çok farklı, hem de birbirlerine çok benzer oldukları görülmektedir. Bir kişide toplanan çeşitli eğilimler, tutum ve davranışlar bütünü, o kişiye has bir görünüme sahiptir ve hiç kimsede aynen görülmez. Özellikle çeşitli sosyal tabakalara, değişik yörelere

ve özellikle farklı etnik, din ve ulusal gruplara ait insanlar arasında bu farklılık ve çeşitlilik çok artmaktadır. Örneğin, bir kültürde normal kabul edilen yemek yeme tarzı, bir diğer kültür de ayıp olarak görülebilmektedir. Bir toplumda beğenilen cesur, atak, saldırgan kişilik tipi, başka bir toplum tarafından tehlikeli olarak nitelendirilebilir. Bu ve buna benzer farklılıklara rağmen, insanların birbirlerine benzedikleri de bir gerçektir. Toplum içinde yaşayan insanların davranışlarının çoğu benzer davranışlardır. Belirli bir ülkede yaşayan insanlar genel olarak aynı dili konuşmakta ve aynı dine mensupturlar. Benzer tutum ve inançları bulunmaktadır. Olay ve olgular karşısında benzer tepkiler ortaya koymaktadırlar. Sosyal etki sonucu meydana gelen gruba uyma davranışı, kişilerin benzerliğini yani sosyal davranışlarındaki düzenliliği meydana getirmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Birey ve toplum etkileşimi sonucu ortaya çıkan bütün sosyal davranışlar, değerlerden beslenmektedir. Her toplum, sahip olduğu kültür ve değerlerin devam etmesini istemektedirler. Toplum hayatında hazır olan bu değerler, sosyalleşme sürecinde bireye aktarılmakta ve böylece birey içinde yaşadığı toplumun ölçü ve standartlarını kabullenmektedir. Süreç içerisinde birey farkında olmadan y yerine getirdiği ve de içselleştirdiği değerler sayesinde toplum ile uyumlu bir varlık haline gelmektedir.

1.3. Sosyolojik Olarak Değerler

Soyut bir kavram olarak değerlerin nesnel bir karşılığı olmadığından dolayı sosyologlar arasında oldukça tartışmalı bir alandır. Ancak günümüz sosyolojik araştırmaların temel konuları arasında yer almaktadır.

Soyut bir kavram olan toplumu, somutlaştırabilmek için sosyolojide kültür kavramından yararlanılmaktadır. Sosyal bir varlık olan bireyin, kültür içerisindeki konumu değerler üzerinden tarif edilmektedir. Diğer bir ifadeyle toplum kültürden; birey değerlerden meydana gelmektedir. Birey, toplumun üyesi olduğuna göre değer ile kültür arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu anlamda sosyologlar için değerler, bireyin sosyal bir varlık olmasından

dolayı sosyolojik araştırmalar açısından gerekli hale gelmektedir (Fichter, 2019: 131). Her olay kendi tekilliği içerisinde ele alınmasından dolayı değer kavramı bireye ya da gruba göre göreceli hale gelmektedir (Şahin, 2022). Ancak olgusal olarak değerler, toplumun beklentileri doğrultusunda bireyin davranışlarına yön vermektedir. Diğer bir ifadeyle değerler, sosyalleşme sürecinin ürünüdür. Her toplumun sosyalleşme süreci birbirinden farklı görülmektedir. Bütün toplumlar, sosyal gruplar sosyolojik olarak tarihsel, mekânsal ve sosyal ilişkiler bağlamında anlamlandırılmaktadır. Grup normlarının oluşumu veya grup normlarına uyma eğilimleri, sosyal varlık olan bireylerin tercihlerinde önemli etkenler arasında görülmektedir. Birey, tercihlerinde grup dinamikleri ile birlikte hareket etme eğilimini daha fazla sergilemektedir.

Sosyolojik bir olgu olarak değerler ilk defa Weber tarafından ele alınmıştır. Değerlerin önemli birer sosyal olgu olmasından dolayı (Weber, 2011: 19), bilimsel araştırmalarda üzerinde durulması gereken konular arasındadır (Dilmaç, 2007: 19). Sosyal bir olgu olarak değer kavramı, toplum ve birey için önem taşımaktadır. Bir kültür içerisinde ele alınan değerler, toplum içindeki bireylerin davranış örüntüleri sosyolojik araştırmaların başlangıcıdır. Bu durum toplumsal olayların incelenmesinde değerlerin dikkate alınmasını gerekli hale getirmektedir. Dolayısıyla değerleri göz ardı ederek toplumsal olay ve süreçleri anlamak ve açıklamak oldukça zordur (Özensel, 2003: 225). Buna göre göre herhangi bir değer, sosyal gruplarda bulunan bireylerin ampirik bir içeriğe sahip herhangi bir referans noktası ve eylemin amacına ilişkin bir anlamdır. Bir gıda maddesi, bir çalgı aleti, bir madeni para, bir şiir parçası, bir niversite, bir efsane, bilimsel bir teori sosyolojik olarak değerle ilişkili olabilir. Değerler konusu itibariyle, sosyal grupların özelliğine göre farklılık gösterebilmektedir (Şahin, 2022: 37). Ancak değerler, insanların grup içerisinde nasıl davranması gerektiği hususunda yol göstermektedir. Sosyal açıdan değerler, bir sosyal grubun veya toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları

kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır (Ersoy, 2006: 82). Sosyal grubun içerisinde uyumlu olarak varlığını sürdürmek isteyen herkes, grubun değerlerini benimsemek, kabullenmek ve eylemlerinde yansıtmak durumundadır. Aksi durumunda birey grup içerisinde farklı problemlerle karşılaşmaktadır.

Değerlere ilişkin tanım ve değerlerin kaynağı konusunda sosyologların üzerinde uzlaştıkları bazı hususlar şunlardır (Korkmaz, 2013: 54):

- Toplumsal davranış amaçlıdır.
- Değerler arzu edilen, istenilen davranışlardır.
- Değerler, araçların seçimini etkiler ve dolayısıyla insan davranışlarını yönlendirir.
- Değerler her zaman birbiri ile tutarlı/uyumlu olmayabilir.
- Bir toplumda genellikle bazı değerler temel değerler haline gelerek onu şekillendirir ya da ona özgün bir karakter kazandırır.
- Temel değerler, kalıcılık ve paylaşılma eğilimindedir ve bu nedenle topluma istikrar ve bütünleşme sağlar.

Değerler, toplumun benimsediği, üzerinde uzlaştığı ve bireyden beklediği eylemlerdir. Bu eylemler, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını içermektedir. Buna göre sosyolojik olarak değerler, sosyal bir varlık olan bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına yön veren standart ölçüler olarak tarif edilmektedir (Rokeach, 1973: 2; Schwartz, 1992: 5). Bireylerin sergilediği bu standart ölçüler, toplumdan topluma farklılık gösterebildiği gibi aynı toplumun farklı zaman dilimlerinde de değişebilmektedir.

Kültür, hem farklılıkları ortaya koyma hem de bireylerin problemlerini çözme becerisini göstermektedir. Değer de bu anlamda kültürün bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsanoğlu, belli bir kültürde doğmakta ve o kültürün içerisinde sosyalleşmektedir. Birey yakından uzağa doğru, sosyal çevrenin yönlendirmesi ve etkisinde varlığını sürdürmektedir. Sosyal çevrenin onayladığı ve rol model olarak sunduğu davranışlar, zaman içerisinde içselleş-

mekte ve bireyin sahip olduğu değerlerin birer yansıması olarak kabul edilmektedir. Değerler, yapısı itibariyle toplumun üzerinde uzlaştığı olumlu yaklaşımlardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla toplumun benimsemediği, kabul etmediği, reddettiği, olumsuz olarak gördüğü hususlara değer atfedilemez. Toplumlardaki değer yargıları, her zaman olumlu olmak durumundadır. Sosyolojik olarak kültür, ayırım yapma etkinliği (Bauman, 2018) olduğuna göre değerlere ilişkin bu durum kültürel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Değer, sosyal bir varlık olarak bireyi etkileyen, bireyin ya da grubun özelliklerini ayırt etmemizi sağlamaktadır. Değerler, toplumsal kuralların zeminini oluşturduğu gibi, toplumsal bir varlık olarak bireyin davranışlarındaki tutarlılığa da işaret etmekte ve böylece bireyin seçimlerini kolaylaştırmaktadır. Kabul edilen değerler, insanların muhakeme ve seçimlerinde yardımcı olmaktadır (Dönmezer, 1994). Değerler, insanlar için neyin doğru, beğenilen ve saygınlık getirdiğine yönelik paylaştıkları standartlardır (Şahin, 2022: 40). Toplumlar için birer ölçüt ve standartlar olarak kabul edilen değerler, paylaşılan, ciddiye alınan, coşturan ve soyutlanabilen bir yapıdadır (Fichter, 2019: 132). Bunlar insanların nasıl hareket edeceklerini ve dünyada neyin önemli olduğunu göstermektedir. İnsanlar bütün bunları değerler sayesinde öğrenmektedirler.

Sosyolojik olarak değerler, yapısı itibariyle insanların gereksinimleri, toplumun normları, tutumları, inançları, ahlâkları, eyleme sevk eden güdeleri ile doğrudan ilişkilidir. Değerler, bütün bunların bileşkesi olarak kabul edilmektedir. Gereksinimler, normlar, tutumlar, inançlar, ahlâkî yaklaşımlar, güdü gibi kavramlar doğrudan değerle ilişkilidir. Her insan bir takım ihtiyaçlarıyla var olmuştur ve bu ihtiyaçlarını içinde yaşadığı toplumdan karşılamaktadır. Ancak insanoğlu, gereksinimlerini nasıl karşılamaktadır? Sorusuna verilecek cevap, kültürel olarak farklılaşmaktadır. Açlık her insan için olan bir durumdur. Ancak açlığın nasıl giderileceği, sosyolojik bir araştırma konusudur. Örneğin, aç olan bir insan, karnını doyurmak istemektedir. Müslüman birisi, aç bile olsa domuz eti yemek istemez. Dolayısıyla inançlar, insan gereksinimlerini yönlendirmekte-

dir. Değer atfedilen durum ise insanoğlunun gereksinimlerini toplumun inançları doğrultusunda gidermesidir. Bu tür durumlar bireyi sosyal bir varlık haline getirmektedir.

Psikolojide oral dönem olarak adlandırılan 0-1 yaş arası zaman dilimi dahi, sosyalleşme süreçlerinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Burada temel amaç sadece bireyin beslenme ihtiyacının karşılanması değildir; aynı zamanda güven duygusunun gelişiminde önemli bir aşama olarak da kabul edilmektedir. Çocukluk amnezisi olarak kabul edilen 0-3 yaş dilimi, birey kültür ve değerler bağlamında bir toplumun üyesi haline geldiği ama bu süreçleri hatırlamadığı zaman dilimi olarak görülmektedir. Buraya kadar birey, genel itibariyle ebeveynlerinin ve bilhassa annenin kontrolü altında büyümektedir. Dil gelişimi ve konuşma becerisi, tuvalet eğitimi, damak tadı, toplumsal cinsiyet rolleri, anne ve babanın konumu, diğer sosyal çevre ile olan ilişkiler sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilmektedir. Çocukluk hayatına ilişkin kazanımların önemli bir kısmı sosyal onay ve rol modellerle gelişmektedir. Onaylanmayan eylemler, sönmekte; onaylanan eylemler sosyal pekiştirilerek algılanmakta ve çocuk tarafından tekrarlanan eylemlere dönüşmektedir. Genel itibariyle rol model alınan eylemler, çocukların dünyasında daha kalıcı izler bırakmaktadır. Özellikle Türkiye gibi davranışın, sözün önünde olduğu kültürel ortamlarda daha belirgindir. Örneğin bir toplumdaki kadın ve erkek cinsiyetinin gerektirdiği değerler farklılık gösterebilmektedir. Bu durum Milton Rokeach tarafından yapılan değer araştırmasında, kadın ve erkeklerin benimsediği değerler açısından karakteristik olarak farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır (Rokeach, 1973: 25). Bütün bu değerler erkek ve kadına sosyalleşme yoluyla öğretilmektedir (Güngör, 2018). Burada değerleri sosyolojik olarak önemli hale getiren tarafı, insan davranışlarını belirlemektedir. Değerler, bir durum karşısında, neyin gerekli olup olmadığı konusunda insanlara kültürel bir bakış açısı kazandırmaktadır (Macionis, 2003: 521). Buna göre değerler, insanın olay ve olgular karşısında hangi duygu, düşünce ve davranışlar içerisinde olması gerektiği hususunda

yardımcı olmakta ve böylece insanı uyumlu bir varlık haline getirmektedir.

2. Kuramsal Yaklaşımlarda Değerler

Weber'in anlayıcı/yorumlayıcı sosyolojisinin ve Protestan ahlâkı tezinin etkisiyle değerlerin önemli bir sosyal olgu olduğu, bilimsel analiz ve incelemeye tabi tutulabileceği anlayışını güçlendirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren hem nitelik hem de nicelik olarak toplumsal değer araştırmalarında önemli bir artış bulunmaktadır (Özensel, 2003: 222). Özellikle son yıllarda toplumsal değer araştırmaları sosyolojinin önemli çalışma alanlarından biridir. Diğer bir ifadeyle konusu sosyolojik araştırmaların temel çalışma alanlarından birisi haline gelmiştir.

Bir sosyolojik kavram olarak değer konusuna ilişkin teorik çalışmalar Talcott Parsons (1902-1979) tarafından başlatılmıştır. Bu anlamda değer araştırmalarına yönelik teorik çalışmalarda Parsons öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılabilir (Korkmaz, 2013: 55). Buna göre Weber ve Simmel'in çalışmaları Parsons öncesi dönemi oluşturmaktadır. Ancak günümüzde sosyolojik araştırmalarda iki temel kuramsal yaklaşımdan beslenmektedir. Bunlardan birincisi mikro gruplar üzerinde araştırmaya imkân veren, sembolik etkileşimcilik yaklaşımıdır. Diğerisi ise sosyolojik bir olgu olarak değerleri, kendi bağlamı içerisinde ele alan Schwartz'ın Değerler Kuramıdır. Çalışmalarda Weber, değer olgusunu metodolojik bir çalışma alanı olarak görmekte; Simmel, değerlerin sosyal ilişkilerdeki ölçüsüne odaklanmakta; Parsons ile birlikte değerlerin insan davranışlarının anlaşılması ve açıklanmasındaki rolü üzerinde durulmaktadır.

Kuramsal yaklaşımlarda değer olgusu, tek tek ele alınmamaktadır. Değerler arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan değer yapıları, kültürel olarak anlamlı görülmektedir. Değerler görece önemlerine hiyerarşik bir görünüme sahiptir. Değerlerin hiyerarşik görünümleri, kültürden kültüre veya aynı toplumun farklı zamanlarında değişiklik gösterebilmektedir.

2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Göre Değerler

Sembolik etkileşimcilik, toplumun mikro boyutlarını konu edinen, bireyler ve küçük gruplar arasındaki etkileşime odaklanan sosyolojik bir gelenektir (Yadigaroglu, 2018: 75). Toplum denilen yapı, küçük gruplardan meydana gelmektedir. Her birey öyle ya da böyle toplum içerisinde yer alan küçük grupların birer parçasıdır. Aynı anda birden fazla grubun üyesi olabilen birey, baskın statüsüne uygun olarak bu gruplardan birisi ile özdeşleştirilmektedir. Bazen soy ağacı ile, bazen etnik veya dini kimliği ile, bazen içinde yer aldığı sivil yapılar ile, bazen ideolojik tutum ve düşünceleri ile, bazen birlikte hareket ettiği sosyal gruplar ile anılmaktadır. Bazen de bütün bu farklı kurumsal yapılar içerisinde bireyin tutum ve yaklaşımları açısından uyumluluk söz konusu olabilmektedir. Sembolik etkileşimciler, insan eylemleri ile bağlantılı olan anlamlara odaklanmakta, incelemekte ve onları yeniden inşa etmektedirler. Mead'e göre, zihin bilimsel olarak araştırılabilir, zira onun işleyişi insanların davranışlarında gözlenmektedir (Cuff vd., 2013: 141). Toplumun mikro boyutlarına, gündelik hayatımıza, içinde yaşadığımız gündelik dünyaya ve insanların kullandığı "sembolik iletişim" aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarıyla ilgilenmektedir (Slattery, 2011: 334). Sembolik etkileşimci gelenek, sosyolojik olarak ihmal edilmiş olan insan davranışının öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözümlenmesini öne çıkarmaktadır (Poloma, 2012: 246). Buna göre sembolik etkileşimcilik, sosyal gerçekliğin ontolojik yapısının insan iradesiyle oluştuğunu ve bu yapının içerisinde insan etkinliği devam ettiği sürece yeni yeni oluşumlar ve değişimler yaşanmaktadır. Bu bağlamda, insanlar nesne ve olaylara atfettikleri anlamlar neticesinde davranışta bulduklarını varsaymaktadır (Yadigaroglu, 2018: 77). Sembolik etkileşime dayalı sosyolojik araştırmalarda, insanın öznel yaklaşımları dikkate alınmaktadır (Şahin, 2022: 66). İnsanın öznel yaklaşımları, gereksinimleri ve bu gereksinimleri nasıl karşılayacağı ile ilişkilidir. Dolayısıyla sembolik etkileşimciler, bireylerin etkilediği öznel durumları da dikkate almaktadırlar. Yukarıda bahsetti-

ğimiz, bireyin içerisinde aynı anda yer aldığı gruplar ve bu grupların içerisinde sergilediği tutum ve davranışlara ilişkin baskın yaklaşımlar kişinin tutum ve gereksinimlerine göre farklılık gösterebilmektedir.

Var olan veya yeni oluşan her sosyal grubu bir arada tutan normlar, tüzükler ve yasalar mevcuttur. Bütün bu sosyal gruplar, bireylerin bir takım gereksinimlerine de cevap vermektedir. Sosyal grupların, bireylerden beklentileri, grubun normlarına, tüzüğüne ve yasalarına uygun hareket etmeleridir. Ayrıca sosyal gruplar, süreç içerisinde grubu bir arada tutan temayüller, semboller ve ritüeller oluşmaktadır. Gruba yeni girenler için anlamsız veya saçma gibi gözüken bir takım uygulamalar, zaman içerisinde bireylerin sempatisini kazanmakta ve grubun gönüllü birer üyesi haline gelmesinde etkin rol oynamaktadır. Bunlara saygı duyulması ve hatta benimsenmesi gerekmektedir. Tersine durumda ise kişinin ayıplanması, cezaya tabi tutulması ve hatta gruptan uzaklaştırılmasına sebep olabilmektedir. Kişiden beklenen ahlâkî tutum ve davranış ise bunları yaşantısında yerine getirmesidir. Dolayısıyla kişinin sahip olduğu değerler, grubun menfaatleri doğrultusunda, hareket etmeyi gerekli kılmaktadır.

Toplum içerisinde ve özellikle küçük gruplarda değerlerin oluşumunda ve aktarılmasında olumlu bağlanma, grupla özdeşleşme ve grup üyeleri arasındaki bağlılık söz konusudur (Schwartz, 2006b: 268). Bir toplum hayatında, her şey değerlere göre algılanmakta ve diğerleriyle karşılaştırılmaktadır (Dilmaç, 2007: 2). Buna göre bireyler içinde yaşadıkları gruba göre, toplum ve kültür değerlerini benimser, bunları kendi seçimlerinde birer ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında değerler, kişi açısından toplumda normal ya da normal olmayan davranışlarla ilgili yargıda bulunmasını sağlamaktadır. Bu durum büyük veya küçük bütün sosyal gruplar için geçerlidir. Bütün sosyal ilişkiler, değerler üzerine inşa edilmektedir. Sosyal gruplarda uyum ve çatışmanın kaynağı olarak değerler gösterilmektedir. Sosyal gruplar, soyut veya somut ürettiği anlamlar dünyası ile varlığını devam ettirmektedir. Her

sosyal grupta bir sosyalleştirme süreci yaşanmaktadır. Sosyalleştirme süreçleri, grubun değerlerinin benimsenmesi ve böylece bireyin gruba uyumunun sağlamaktadır. Ortak dil, sembol ve anlamlar etrafında grup dinamikleri oluşmakta ve bütün bu dinamikler değerler bağlamında bireyin eylemlerini yönlendirmektedir.

Herbert Blumer (1973)'e göre sembolik etkileşimcilik şu üç önermeye dayanmaktadır (Akt: Richter, 2012: 173):

- İnsanlar şeylerin anlamına dayanarak davranışta bulunurlar.
- Bu anlamlar etkileşim sürecinde ortaya çıkarlar.
- Anlamlar tarihsel olarak değışkendirler.

Buna göre, insanların şeyler karşısında çıkarsadığı anlamlar ve zaman içinde yorumlara bağlı olarak değışime uğrayabilmektedir. Burada önemli olan diğerleriyle etkileşimdeki önemsemidir (Poloma, 2012: 235). Anlamlar insanlar tarafından inşa edilmekte ve değışebilmektedir (Richter, 2012: 174). İnsanlar nesnelere anlamlarını sosyalleşme süreci içinde öğrenmektedirler (Ritzer, 2013: 117). Blumer, kültürel yapıyı ve toplum yapısını deli gömleği olarak gördüğünden, daha çok süreç üzerine odaklanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012: 269). Diğer bir ifadeyle Blumer, insanların ortaya koyduğu davranışlardan ziyade, davranışı meydana getiren süreç ile ilgilenmektedir (Şahin, 2022: 68). Değerler, bireylerin sosyal ilişkilerindeki ortaya çıkması muhtemel sorun alanlarına pratik çözümler getirmektedir. Grubu birleştiren ve bütünleştiren değerler, birey üzerinde ortak davranış örüntüleri meydana getirmesini sağlamaktadır.

2.2. Schwartz'ın Değer Yaklaşımı

Schwartz'ın Değerler Kuramı, farklı zamanlarda yapılan ve toplam 68 ülkeyi bulan çalışmadır (Schwartz & Bilsky, 1987: 555; Schwartz, 1992: 3; Schwartz, 2006: 137). Bu araştırma daha sonra "Avrupa Toplumsal Araştırması" (ESS) kapsamında, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, 30'dan fazla ülkede farklı zaman dilimlerinde düzenli olarak yürütülmüştür (Schwartz, 2008; Akt: Erkenekli, 2009: 46). Schwartz'ın bu çalışmaları uzun gözlem ve nicel araştırma metotlarıyla geliştirilmiş ve değer ile ilgili birçok araştırma-

nın da kuramsal çerçevesinin temelini oluşturmaktadır. Schwartz, değerler kuramı 1988-2002 yılları arasında dünyanın farklı bölgelerindeki yaşayan insanlar arasından; her kıtadan toplam 68 ülkeden örneklem toplamıştır. Toplam katılımcı sayısı 64.271 kişidir. Örneklem farklı coğrafi bölgelerden, kültürel, dilsel, yaş, toplumsal cinsiyet ve meslek grupları içermiştir. Örneklem bir ulusu ya da o ulus içinde bir bölgeyi (16) temsil eden katılımcılardan, 1-12. Sınıf öğretmenlerinden (74), değişik alanlardan lisans öğrencilerinden (111), ergenlerden (10) ve yetişkin uygunluk örneklerimden (22) olmak üzere toplam 233 örneklem toplamıştır (Schwartz, 2006b: 263-264). Kuram bütün ülkelerdeki insanların tanıdıkları temel değerlerle ilgilidir. Belirgin 10 değer yönelimini tanımlamakta ve bu değerler arasındaki çatışma ve uyuma odaklanmaktadır. Buna göre bazı değerler birbiriyle çatışır ya da çelişir (Schwartz, 2006b: 249). Schwartz, değerlerin yapısı arasındaki bu çatışma ve uyuma gönderme yapar, görece önemlerine değil.

Schwartz (2006b: 252-254), değerlerin yapısı ile ilgili altı ana özelliğin öne çıktığını vurgulamaktadır. Buna göre;

- Değerler koparılamaz bir biçimde duygulara bağlı inançlardır.
- Değerler etkinliği güdüleyen istendik amaçlara gönderme yaparlar.
- Değerler belirli bir davranış ve durumların üstündedir.
- Değerler standartlar ya da ölçütler olarak işlev görür.
- Değerler birbirine görece önemleri temelinde sıraya konurlar.
- Birçok değer görece önemi davranışa rehberlik eder.

Burada ifade edilen değerle ilgili belirginleşen altı özellik içerisinde bir değeri diğerinden ayıran husus, değer ifade ettiği amaç ya da güdünün türüdür. Değerler kuramı her birinin altında yatan güdüye göre on geniş değer ortaya koymaktadır. Kuram bu değerler arasındaki dinamik ilişkileri açıklamak üzerine kuruludur. Bu değerlerin birbiriyle olan ilişkisine göre ortaya çıkan 4 temel değer bulunmaktadır. Bunlar da değişikliğe açıklık, muhafazakârlık, kendini aşma ve kendini güçlendirme değerleridir (Schwartz, 2006b: 259). Değerler arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan temel değerler, kültürden kültüre farklılık göstermektedir.

Schwartz'ın çalışması, Hofstede'nin kültürel modeline karşı geliştirilen alternatif bir yaklaşımdır (Erkenekli, 2009: 46). Schwartz, çalışmasında öğrenci ve öğretmenlerden oluşan iki farklı örneklem grubu üzerinde yürütülmüş ve araştırma bulgularında hem kültürlerarası hem de kültür içi düzeye yönelik farklı değer örüntülerini ortaya koymuştur (Schwartz, 1992: 5; Schwartz, 2006a: 138). Kültür düzeyine bağlı olarak oluşan araştırma sonucuna göre 7 temel toplumsal değer boyutu ile ilişkili olarak bireysel düzlemde 4 temel değer ve buna bağlı olarak 10 değer tipi belirlemiştir (Schwartz, 2006b: 259). Kültür bağlamında ortaya konulan bütün bu değerlerin hem bireysel düzlemde, hem de kolektif düzlemde karşılığı bulunmaktadır. Ancak bir kültürdeki ya da alt kültürdeki insanlar başka kültürlerden değerleri reddedebilirler (Schwartz, 2006b: 260). Buna göre Schwartz'ın belirlediği her bir değerın kültürel arka planı bulunmaktadır.

Schwartz, değerlerin özelliklerini bir bütün olarak tanımlamış ve değerleri inançlar olarak ele almıştır. Buna göre değerler, bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmak için ortaya koyduğu davranışlarla ilişkilidir. Bu durum tüm ilişkilerimizde geçerlidir; çünkü değerler, insan davranışlarını ve onların değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler. Bu anlamda, değerler, taşıdıkları öneme göre kendi içerisinde sıralanmaktadır ama bir değeri diğer değerden ayıran o değerın neyi amaçladığıdır ki, Schwartz bunu da değerler teorisi ile açıklamaktadır (Morsümbül, 2014: 53). Bu yaklaşıma göre Schwartz, değerlerle ilgili amaç ve araç ayrımına gitmektedir. Amaçları inanç çerçevesinde ele almış ve buna ulaşma noktasında kullandığı araçların önemine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla amaç değerler ile araç değerler arasındaki ilişki değerleri belirlemektedir.

Tablo 1: Değerlerin Açıklaması ile Onları Temsil Eden Değerler
(Schwartz, 1994: 22)

Açıklama	Açıklayan Değerler	Kaynak
Güç (power): Sosyal statü ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmak ya da üstünlük kurmak	Sosyal güç, otorite, zenginlik.	Etkileşim Grubu
Başarı: Sosyal standartlarda yeterli bireysel başarıyı gösterebilmek	Başarılı, yetenekli, hırslı, etkili.	Etkileşim Grubu
Hazcılık: Zevk ve duyguların kişisel doyumu	Hazcılık, zevk alma, kendi rahatına düşkünlük.	Organizma
Yenilikçilik: Heyecan duyma, yaşama meydan okuma ve yenilik arayışı	Cesur, renkli ve heyecan verici yaşam.	Organizma
Özerklik: Seçme, ortaya koyma ve ifade etmede bağımsız düşünce ve davranış	Özgürlük, bağımsızlık, yaratıcılık.	Organizma
Hümanizm: Anlayışlı, takdir edici ve hoşgörülü olma, insanların ve doğanın refahını gözetme	Geniş görüşlü, toplumsal adalet, eşitlik, çevreyi koruma.	Etkileşim Grubu
Yardıms severlik: Çevredeki kişilerin refahını gözetme ve koruma.	Yardıms sever, onurlu, affedici, sadık, sorumlu.	Organizma
Geleneksellik: Dinin ya da geleneksel kültürün bir takım gelenek ve göreneklerini kabul etme, bağlanma ve saygı gösterme	Alçakgönüllülük, dindar, yaşamda kendine düşen payı kabul etme.	Organizma
Uyumluluk: Toplumsal kural ve beklentilere aykırı davranılmaması, başkalarının rahatsız edilmesi ya da zarar verme gibi sonuçlara yol açacak davranış eğilimlerinin sınırlandırılması	İtaatkarlık, kibarlık, aileye ve yaşlılara saygılı olma	Organizma
Güvenlik: Toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin güvenliği, huzuru ve istikrarı	Ulusal güvenlik, toplumsal düzen.	Etkileşim Grubu

Not: Organizma: Bireylerin biyolojik organizma olarak evrensel ihtiyaçları; Etkileşim: Grupların koordinasyonu için evrensel gereklilik; Grup: Grupların hayatta kalması ve etkin işlemesi için evrensel gereklilik.

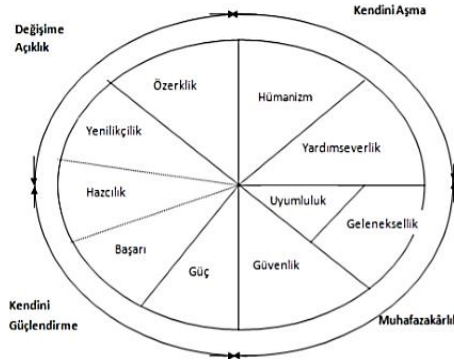
Çizelge 1’de on değer tipi ilk sütunda gösterilmiş ve her biri ana amaçları doğrultusunda açıklanmıştır. İkinci sütun her biri değer tipini gösteren örnek değerleri listelemiştir. Üçüncü sütunda ise her bir değer tipinden doğmuş olan insanın var olması gereken evrensel gereklilikler listelenmiştir (Morsümbül, 2014: 57). Buna göre Schwartz, 10 tip değer bulunmaktadır. Bu 10 tip değer, bireysel ve kültürel özelliklere göre farklı ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle, amaca ulaşmak için kullanılan araçlar farklılaşmaktadır.

Şekil 1: Değerler Arasındaki İlişki Modeli (Schwartz, 1992: 14)

Değerlerin dairesel dağılım üzerindeki oranının artması uyumluluğun düşmesini ve çatışmanın artmasını göstermektedir. Orijine zıt yönde bulunan değer tiplerinin yüksek oranda çatıştığı kabul edilmektedir (Schwartz, 1992: 14). Bu durum değer tipleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Temel Değerler ile Temel Değer Tipleri Arasındaki İlişki (Schwartz, 1994: 24)

Şekil 2'ye göre Kendini Aşma – Kendini Güçlendirme boyutu hümanizm ve yardımseverlik değerlerinin karşısında başarı ve güç değerlerinin yer aldığı göstermektedir. Kendini aşma boyutunda bireyin kendi çıkarını düşünme arayışı vurgulanırken; kendini güçlendirme boyutunda başkalarının refah ve mutluluğunu içermektedir. Değişime Açıklık – Muhafazakârlık boyutu özerklik ve yenilikçilik değerleri karşısında uyumluluk ve geleneksellik değerlerini göstermektedir. Değişime açıklık boyutunda özgür duygu, düşünce ve davranış ile yeni deneyimlere açık olma vurgulanırken; muhafazakârlık boyutunda kendini kısıtlama, değişime direnme ve nizamı vurgulanmaktadır (Morsümbül, 2014: 60). Diğer bir ifadeyle 10 değer tipi arasındaki ilişkiye bağlı olarak 4 temel değer ve bunu belirleyen yaklaşımlar söz konusudur.

Schwartz'a göre, değer ile kültürel değer arasında kavramsal olarak yakın bir ilişki vardır (Erkenekli, 2009: 46). Değer, sosyal bir varlık olan insanın karar verme süreçlerini etkilerken, bireye yön vermektedir. Kültürel değer ise, bir toplumun kabullendiği soyut ideallerdir. Bu yönüyle ele alındığında kültürel değerler, somut durumlar karşısında neyin doğru ve kabul edilebilir olduğuna ilişkin normlara da kaynaklık etmektedir (Schwartz, 1999: 3). Bir başka ifadeyle, kültür bir toplumun paylaştığı bütün unsurları içerisinde barındırır. Ancak kültürün temelini ise neyin iyi ve tercih edilebilir olduğunu gösteren değerler oluşturmaktadır (Schwartz, 2006: 173). Her kültürün temelini değerler oluşturur ve değerler de her kültüre göre değişebilmektedir.

Schwartz'ın değerler kuramı, 68 ülkeden alınan örneklerle desteklenmiştir. Bu örneklem grupları seçilirken aynı kültürel geçmişe sahip (eğitim, yaşanan bölge, dini kimlik...) sahip olmasına dikkat edilmiştir. Yaş, cinsiyet ve mesleki farklılığın değer tipleri ile belli değerlerde aynı kültürden iki örneklem grubu arasında farklılık yaratacağı düşünülmüştür. Çalışmada kültürlerarası ve aynı kültürde değer önceliklerinde ortaya çıkan bireysel farklılıkların önceliklerini ve sonuçlarını ortaya koymak hedeflendiğinden, sosyo-ekonomik farklılıklar ve kültürel etkileri en aza indirmek için aynı

gruplarla çalışılmıştır (Schwartz, 1992: 51). Bu geniş yapı değerler sistemini organize eden evrensel bir kuralın olacağını bize göstermektedir. Schwartz'a göre insanlar bu on temel değere verdikleri öneme göre farklılaşabilmektedir fakat değerlerin uyumluluk ve zıtlık yapısı aynı yapıda organize olmaktadır. Değerler arasındaki birbirine bağlanmış olan bu motivasyonel yapı, bütün değerler sisteminin diğer değişkenlerle ilişkisini araştırmayı mümkün kılmaktadır (Morsümbül, 2014: 61). Bütün bu değer tipleri ve değer tipleri arasındaki ilişkiye bağlı olarak temel değerler ortaya çıkmaktadır.

Schwartz'a göre kültürel değerler, insanların günlük faaliyetlerinde kendisini gösterir. Bun göre piyasa ekonomisini belirleyen rekabetçi kültür içerisinde başarı ve hırs teşvik edilir. Aile ortamında da çocuklara değer olarak başarı ve hırs kazandırılır. Değerler ile toplumsal pratikler arasında uyumsuzluk olursa eğer, çatışma ve gerilim ortaya çıkar. Örneğin Türkiye gibi toplumlarda iş hayatında ömür boyu istihdam beklenirken, ABD gibi bireyci toplumlarda ömür boyu istihdam garantisi yoktur (Schwartz, 2006: 139). Dolayısıyla her birey ve toplumun sahip olduğu kültürel birikime bağlı olarak ortaya koyduğu değer yaklaşımları farklıdır.

Schwartz'ın teorisine göre her kültürde karşılaşılan üç temel sorun alanı kültürel değerler boyutuna yol açmaktadır. Birincisi birey ile toplum arasındaki ilişkinin niteliği nasıl olmalıdır (insanlar arası ilişkiler)? İkincisi, sosyal yapıyı devam ettirmek, ortak ihtiyaçları karşılamak ve işbirliğini sağlamak amacıyla insanların nasıl harekete geçirileceğidir? (iş ilişkileri)? Üçüncüsü, doğa ve topluma olan yaklaşımın niteliği nasıl olmalıdır? İnsanlar doğaya veya dünyaya (kadere) boyun mu eğecekler, uyum mu gösterecekler; yoksa onu ele geçirip istedikleri biçimde sömürecekler midir? (Smith & Schwartz, 1997: 99; Akt: Erkenekli, 2009: 47). Diğer bir ifadeyle kültürel değerler, insanların canlı cansız bütün varlıklarla kurduğu ilişkiler neticesinde ortaya çıkmakta ve gelişmektedir.

Sonuç

Sosyal bilimlerde farklı bakış açılarıyla ele alınan değerler olgusu, yapısı itibariyle birçok karmaşıklığı içerisinde barındırmaktadır. Kolektif yaşantı içerisinde kazanılan değerler, bireyin eylemleri ile anlam kazanmaktadır. Bu anlamda değerler bir yandan sosyolojinin, diğer yandan da psikolojinin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Değer kavramına sosyolojik olarak bakıldığında, kültür içerisinde ele alınan bir kavramdır. Değerler, kolektif yaşantının ürünüdür. Buna göre değerler insan davranışlarını belirler (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 61). Öyle ki, sosyolojide toplum, kültür üzerinden; birey ise değerler üzerinden tarif edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, değerler, toplumun sahip olduğu kültürün, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına yansımaya biçimidir. Bu bağlamda değer kavramı kökünden türetilen ve etimolojik olarak 13. yüzyıldan beri gündelik hayatta sıklıkla kullandığımız değer kavramı, sosyal bir varlık olan insanın, duygu, düşünce ve davranışlarına yön veren standart ölçülerdir. Ancak bu standart ölçüler, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Hatta aynı toplumun değişik zamanlarında da farklılıklar gösterebilmektedir.

İnsanların tutum ve davranışlarının anlaşılması için değerlerin incelenmesini gerekli kılar (Yapıcı & Zengin, 2003: 174). Değerler, insan hayatının bütününe etkilemektedir (Dilmaç, 2007: 1). Ancak değer, her kültür ortamına göre farklılık gösterdiğinden dolayı insanları farklı şekillerde etkileyebilmektedir (Gökçe, 1994: 27). Değerler üzerine yapılan çalışmalar genellikle bireylerin ya da grupların sosyal yapı içindeki deneyimleri, kültürel geçmişleri ile diğer taraftan davranış ve tutumları tarafından önceliklerinin belirlenmesinde nasıl bir rol üstlendiği ile ilgilenmektedir (Schwartz, 2006: 192). Schwartz'ın Değerler Ölçeği (Schwartz, 1992: 6), sosyal etkileşim içerisindeki insanların kültürel değerlerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir (Dilmaç, 2007: 1). Schwartz'ın yaptığı çalışmaya göre bireysel düzlemde ve kültürel değer düzlemiyle ilişkili olarak 10 değer tipi bulunmaktadır. Bu değerler arasındaki ilişkiye göre, çatışma ve uyum söz konusudur.

Değerlerin birbirleriyle olan çatışma ve uyum düzeylerine göre kültürel olarak 4 farklı kültürel değer bulunmaktadır. Bu bağlamda teorik çalışmalarda değerler tek tek ele alınmamaktadır. Ya birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında ya da değerlerin görece önemlerine göre sergiledikleri hiyerarşik yapılarına göre ele alınırlar. Spranger (1928) ve Güngör (1978) yıllarında yaptıkları çalışmalarda değerlerin hiyerarşik yapılarını da incelemektedir. Ancak değerlerin çatışma ve uyumu ile hiyerarşik durumu kültürel olarak farklılık bulunabilir. Hatta aynı toplumda dönemsel olarak farklılıklar gösterilebilir.

İnsan, değerleri belli bir kültür içerisinde doğduğu andan itibaren sosyalleşme süreciyle birlikte öğrenir. Ailede başlayan kültürel değerler, okul ve diğer çevresel etmenlerle birlikte sosyal etkileşim (Rokeach, 1973: 17; Schwartz, 1992: 2) yoluyla kazanılır. Değer aktarımı/eğitimi süreci okul öncesi dönemden başlayarak, çocukların sorumluluğu kimlerde ise, değerleri kazandırmadaki rolü oldukça fazladır (Dilmaç, 2007: 7). Diğer bir ifadeyle, çocuklara değer aktarımında, çocuklar üzerinde kimlerin sorumluluğu varsa, o kişi ve kişilerin rolü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla insan davranışlarının anlaşılmasında değerlerin rolü vardır. Değerler ise sosyalleşme sürecinde öğrenilir. Değerlerin ortaya çıkmasında ve yerleşmesinde sosyal onay önemlidir. Onaylanan davranışlar süreç içerisinde değerlere dönüşür (Dilmaç, 2007: 5). Değerlere dönüşen davranışlar, kişinin toplumsal uyumunun aracıdır. Çünkü değerler, belli toplum veya grup içindeki insanlar arasındaki uyum sağlayıcı, birleştirici, bütünleştirici işlevi bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumdaki uyum ve çatışmaların nedeni değerleri meydana getiren bileşenlerde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Değerler; tutum, davranış, ahlâk, ihtiyaç, norm, güdü ve kişilik gibi kavramlarla sıklıkla karıştırılmaktadır. Ancak kavramların yapısal özellikleri incelendiğinde, bütün bu kavramların bileşkesi değerleri meydana getirmektedir. Bu anlamda değerler, insanların sergilediği ve toplumun kabullendiği olumlu eylemlerdir. Buna göre bir eylemin sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumlar, bir değer

göstergesi olarak ifade edilmez. Örneğin, ahlâkî olarak kabul edilmeyen bir eylem, toplumun kabul etmediği ve de istemediği eylemdir. Dolayısıyla eyleme yönelik bir değerden bahsedemeyiz. Ancak değer çatışması, istenmeyen olumsuz değerler değildir. Değer çatışması, değer farklılıklarına işaret etmektedir. Çatışma, kişinin sosyalleşme sürecinde kazandığı değerler ile toplumun veya diğer sosyal grupların değerleri arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla değer çatışmasına sebebiyet veren değerler de kişiler açısından olumludur.

Sosyolojik olarak değerler, bireyin eylemlerinde bir takım ölçü ve standartlar sunmaktadır. Bu bağlamda değerler sosyalleşme sürecinde kazanılmaktadır ve dolayısıyla kolektif yaşantının ürünüdürler. Sosyal etkileşim sonucunda değerler, bireylerin toplumsal uyumunu sağlamakta ya da çatışmaya sebebiyet vermektedir.

Kaynakça

- Arat, N. (1996). *Etik ve Estetik Değerler*. Ankara: Telos Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Bireyselleşmiş Toplum*, 4. Bölüm, (Çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bircan, H. H. (2015). Felsefede Değer(ler) Problemi. *Değerler Bilançocu, Mavi Kitap*, (Editör: Hasan Hüseyin Bircan & Bülent Dilmaç). Konya: Çizgi Kitabevi, 11-35.
- Birkök, M. C. (2019). Değerler Sınıflandırması. *International Journal of Human Sciences*, 16(2), 483-498.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W. & Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. (Çeviren: Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erkenekli, M. (2009). *Türkiye'de Sosyoekonomik Statü (SES) Gruplarına Göre Temel Değerlerin Farklılaşması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ersoy, E. (2006). *Değerler Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Fichter, J. H. (2019). *Sosyoloji Nedir?* (Çev: N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökçe, O. (1994). Türk Gençliğin Sosyal ve Ahlaki Değerleri. *Ata Dergisi*, (1), 25-30.
- Güngör, E. (2018). *Doktora, Doçentlik, Profesörlük Tezleri*. Ankara: Yer-Su Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*, (16. Basım). İstanbul: Evrim Yayınları.
- Korkmaz, A. (2013). *Değerler Sosyolojisi*. Ankara: Toplum Bilimleri Dergisi, 7 (14), 51-78.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değerler Yönelimi ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59-76.
- Lenski, G. & Lenski, J. (1974). *Human Societies*. New York: McGraw-Hill.
- Macionis, J. J. (2003). *Sociology*. New Jersey: Upper Saddle River.
- Morris, C. W. (1956). *Varieties of Human Value*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Nelson, P. (1974), "Advertising as information", *Journal of Political Economy*, Vol: 82, No: 4, 729-754.
- Oxford Learners Dictionaries. (2021). Value. www.oxfordlearnersdictionaries.com. (Erişim: 01.08.2021).
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-239.
- Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çeviren: Hayriye Erbaş). İstanbul: Palme Yayıncılık.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*, (Çev: Necmeddin Doğan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Ritzer, G. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, (Çev: İrmak Ertuna Howison). Ankara: Deki Basın Yayın Dağıtım.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.

- Spranger, E. (1928). *Types Of Men The Psychology and Ethics Of Personality*. Authorized Translation of The Fifth German Edition: Paul J. W. Pigors. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- Schwartz, S. H. (1992). *Universal In The Content And Structure Of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests In 20 Countries*. (Editor: M. Zanna). New York Academic Press, *Advances In Experimental Social Psychology*, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994). *Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values*. CA: Sage, *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications*, 85-119.
- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?. *Journal of Social Issues*, Vol. 50, No:4, s.19-45.
- Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), 23-47.
- Schwartz, S. H. (2006a). A Theory of Cultural Value Orientations: Explanation and Applications. *Comparative Sociology*, 5 (2-3), 137-182.
- Schwartz, S. H. (2006b). Basic Human Values: Theory, Measurement and Applications. *Revue Française de Sociologie*, 42, 249-288.
- Schwartz, S. H. (2008). *Cultural Values Orientations: Nature and Implications of National Differences*. Moscow: Publishing house of SU HSE.
- Schwartz, S. H. (2012). *An Overview of The Schwartz Theory of Basic Values*, *Online Reading in Psychology and Culture*, 2, (1), 1-20.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). *Toward a Psychological Structure Of Human Values*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). *Toward a Psychological Structure Of Human Values*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562.
- Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Derleyici: Ümit Tatlıcan). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Şahin, M. (2022). *Sosyal Güven Algısı X, Y ve Z Kuşakları Üzerine Karşılaştırmalı Sosyometrik Bir Araştırma*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- TDK, Sözlük. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çevirenler: M. R. Ayas & L. Elburuz). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (2002). *Sosyoloji'nin Temel Kavramları*, (Çev: Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları.

- Weber, M. (2011). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Milay Köktürk). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Yadigaroglu, H. (2018). *Yetişkin Hastalarının Hastalık Deneyimleri ve Hasta-Yakın İlişisine Sosyolojik Bakış*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış, Doktora Tezi.
- Yapıcı, A. ve Zengin, S.Z. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 173-206.
- Yıldırım, S. G. (2019). *Değerler Eğitimine Yönelik Bir Model Önerisi: Değer İçselleştirme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.